

Encrucillada

O corpo non é mercadoría. Escravitudes no século XXI

por Antón Gómez González

Prostitución, explotación sexual e trata en España

por Carmen Meneses Falcón

Trata de persoas con fins de explotación laboral

por Elena Arce Jiménez

A intervención con mulleres que viven en contextos de prostitución e/ou son vítimas de trata con fins de explotación sexual

por Lourdes Pazo

Emprego doméstico. A asociación de empregadas do fogar Xiara

por Mercedes Andrade e Teresa Rodríguez

Alugar un útero, a lóxica do mercado aplicada ao corpo das mulleres

por Olalla Rodil

Noticia dun intelectual galego, cosmopolita e trotamundos: Fr. Lino Gómez Canedo OFM)

por Ramón Cao Martínez

Corpos escravizados. Escravitudes no século XXI

por Rosa Andión Otero

Crónica política

por Xosé Luís Barreiro Rivas

Crónica da cultura

por Xoán Bernárdez Vilar

Crónica da Igrexa

por Manuel Regal Ledo

Edita Asociación Encrucillada

Presidente: Andrés Torres Queiruga
Vicepresidente: Pedro Fernández Castelao
Secretaría: Elvira Santos Pena
Tesoureiro: Xosé Manuel Pensado

Mesa de Redacción

Pedro Fernández Castelao (dirección)
Marisa Vidal Collazo (secretaría)
Xosé Manuel Caamaño López (redacción)
Manuel García Villasenín (redacción)
Xosé Manuel Pensado Figueiras

CONSELLO DE REDACCIÓN

Xesús Acuña Garrido	Victorino Pérez Prieto
Xoán Bernárdez Vilar	Xesús Portas Ferro
Xaquín Campo Freire	Manuel Regal Ledo
María José Cancelo Baquero	Lucía Santiago Díaz
Anxos Canive Brión	Elvira Santos Pena
Ramón Cao Martínez	María do Carme Solloso Blanco
Hermelinda Dapena Tarela	Carme Soto Varela
Antón Gómez González	Andrés Torres Queiruga
Santiago González Avión	Engracia Vidal Estévez
Mariano Guizán Sánchez	Pilar Wirtz Molezún
Xosé Antón Miguélez Díaz	

PREMIOS E MENCIÓNS

A Revista Encrucillada obtivo o Premio Pedrón de Ouro en 1991
Declarada Asociación de Interese Público o 17/7/2008, co n.º Galicia 7708

REDACCIÓN E ADMINISTRACIÓN

Travesa de Vista Alegre, 21 - 1.º C
15705 SANTIAGO DE COMPOSTELA
Teléfono 981 813 608
e-mail: encrucillada@encrucillada.gal
Páxina web: www.encrucillada.gal

PREZOS DA SUBSCRICIÓN

Prezos da subscrición anual (5 números)

- Ordinaria ..... 22 €
- De apoio ..... A partir de 25 €
- Bonificada ..... 15 €
- Número solto ..... 6 €
- Dixital ..... 12 €

CONTA CORRENTE:

ABANCA. IBAN: ES07 2080 0500 5330 4004 3431

Publicación bimestral

ÍNDICE - SUMARIO

N.º 205

Volume XLI

novembro - decembro 2017

Guieiro

por Pedro Castelao 3

Presentación do Foro 2017

O corpo non é mercadoría. Escravitudes no século XXI
por Antón Gómez González 5

Estudos

Prostitución, explotación sexual e trata en España
por Carmen Meneses Falcón 10

Trata de persoas con fins de explotación laboral
por Elena Arce Jiménez 23

Achegas

A intervención con mulleres que viven en contextos de prostitución
e/ou son vítimas de trata con fins de explotación sexual
por Lourdes Pazo 31

Emprego doméstico. A asociación de empregadas do fogar Xiara
por Mercedes Andrade e Teresa Rodríguez 34

Alugar un útero, a lóxica do mercado aplicada ao corpo das mulleres
por Olalla Rodil 43

In memóiriam

Xosé Manuel Carballo Ferreiro. Alén, s/n
por Xaquín Campo Freire 46

Carballo e mais Ferreiro
por Francisco Martínez Sánchez 52

Xanela

- Noticia dun intelectual galego, cosmopolita e trotamundos:
Fr. Lino Gómez Canedo OFM (1908-1990)
por Ramón Cao Martínez 56

Crónicas

- Corpos escravizados. Escravitudes no século XXI
por Rosa Andión Otero 63
- Crónica –contracorrente– da Reforma Luterana
por Xosé Luís Barreiro Rivas 68
- A sorprendente espada de Mathilda Jones
por Xoán Bernárdez Vilar 77
- Carta desde a banda da esperanza
por Manuel Regal Ledo 90

Recensións

- Da Memoria á Esperanza. Pesqueiras. Datos históricos
e visita acompañada*
por Xosé Lois García 101
- El Reino de Dios está en vosotros*
por Victorino Pérez Prieto 105

Índice xeral do ano

- por Ramón Díaz Raña 109

Ilustracións

- Siro López Lorenzo 15
Soedade Pite 49

Neste número de finais de ano poderá atopar o lector ou lectora varios traballos maiormente relacionados coa temática tratada no noso XXXII Foro «Relixión e Cultura en Galicia» dedicado á cuestión da prostitución, a trata e a explotación laboral. Pero tamén publicamos outros textos con diversas e interesantes temáticas.

Da man de Antón Gómez poderémonos situar na situación política e social na que abordamos no pasado mes de novembro o problema da trata de persoas con fins de escravitude sexual e laboral. El foi o autor da presentación do Foro e comezamos co seu traballo introdutorio este número de Encrucillada.

A continuación publicamos uns textos inspirados nos dous relatorios principais que encheron dun rico e estarrecedor contido a reflexión máis nuclear do encontro. O primeiro fíxoo a profesora da Universidade Pontificia Comillas Carmen Meneses Falcón e aborda con competencia e claridade os problemas –intimamente relacionados pero non idénticos– da prostitución, a trata e a explotación sexual de mulleres.

Nun traballo máis breve achegámonos a unha síntese do que foi a intervención da profesora Elena Arce Jiménez que traballa na oficina do Defensor do Pobo en Madrid. Desde unha perspectiva máis xurídica intenta analizar o problema da explotación de persoas desde un punto de vista laboral e presenta a lexislación española e a realidade social, xunto cos retos e desafíos que xorden desa complexa interacción.

Como complemento máis concreto a ese difícil marco que supoñen as escravitudes sexuais e laborais ofrecemos tamén tres achegas igualmente sintéticas que poñen aos lectores en contacto con tres realidades ben próximas.

En primeiro lugar, o proxecto «Vagalume» que, a instancias das irmás Oblatas, traballan en contextos de prostitución en Santiago de Compostela.

A continuación, a asociación «Xiara» que se ocupa da situación persoal, social e laboral das persoas que traballan no servizo doméstico.

E, finalmente, o problema ético e político dos chamados «ventres de aluguer» no que as mulleres parecen reducirse a meros recipientes xestantes de vidas encargadas a distancia.

Firma a achega de Vagalume, Lourdes Pazo. O traballo de Xiara está feito por Mercedes Andrade e Teresa Rodríguez. E a reflexión sobre os ventres de aluguer é unha colaboración da deputada do BNG, Olaia Rodil.

Rosa Andiñón redactou unha breve crónica do Foro que nos posibilita refrescar o alí vivido aos asistentes e imaxinar o acontecido aos ausentes.

Incluímos, tamén, un traballo de Ramón Cao que nos achega a unha figura non moi coñecida e, porén, sumamente interesante. Trátase de Fr. Lino Gómez Canedo, un relixioso franciscano bo e sabio cuxa vida e obra é digna de atención. Queremos, con este traballo, dar comezo a unha sección fixa da nosa revista que sirva para valorar e dar a coñecer persoas cuxa aportación á humanidade fose realmente valiosa e estean relacionadas coa nosa terra. Temos nesta primeira achega un comezo realmente salientable.

Completan o número algúns traballos mais: dous In Memoriam redactados por Xaquín de Roca e Francisco Martínez Sánchez no que se recorda a igualmente singular figura de Xosé Manuel Carballo, finado recentemente, xunto con dúas recensións, feitas, a primeira, por Xosé Lois García do último libro de Manolo Regal e, a segunda, por Victorino Pérez Prieto doutro de Tolstoi, así como as habituais crónicas de política, cultura e Igrexa. Sen esquecernos, obviamente, dos debuxos sempre creativos de Soedade Pite e Siro López; e os índices de finais de ano que, como sempre, son elaborados pola xenerosidade de Ramón Díaz Raña.

Pedro Castelao